

Maria Marczevska-Rytko*

GRANICE I POGRANICZA – PRÓBA KONCEPTUALIZACJI W WARUNKACH PROCESÓW GLOBALIZACJI

Pojęcia granicy i pogranicza są wieloznaczne, wpisują się w kontekst poznania potocznego i poznania naukowego (Muszyński 2009, s. 7). Możemy je rozpatrywać w różnorodnych ujęciach: podmiotowym, przedmiotowym, normatywnym, deskryptywnym. Jak słusznie podkreśla Marek Szulakiewicz „myślenie dystansuje, kategoryzuje, dzieli, odgranicza, buduje dystans. Dlatego tam, gdzie pojawia się filozofia, pojawiają się też granice i problem granic” (2010, s. 7). Część badaczy, porządkując materię badawczą, wskazuje na trzy wymiary granic: społeczny, kulturowy oraz terytorialny (Donnan, Wilson 2007, s. 39). Ten pierwszy dotyczy relacji społecznych i uczestnictwa w różnych formach organizacji społecznych. Drugi z kolei wyznacza różne światy znaczeń. Trzeci odnosi się do oznaczonej geopolitycznej przestrzeni. Każdy z tych wymiarów jest niezwykle istotny i dotyczy granic na różnych poziomach struktur. Problematyka dotycząca zagadnień granic i pograniczy zyskuje nowy wymiar w warunkach procesów globalizacji. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie tych nowych wyznaczników ujmowania granic i pograniczy.

Myśląc o granicy najczęściej mamy na uwadze jej ustanowienie czy odkrycie. Można zgodzić się z podejściem M. Szulakiewicza, gdy pisze on: „[...] właściwie żyjemy stale »na granicy«, w świecie »między«. Odkrywamy i wyznaczamy wiele granic: granice naturalne (między lądem a wodą), granice sztuczne (polityczne, religijne), granice języka, granice moralności, granice dobrego smaku [...]” (2010, s. 8). Z jednej strony wyznaczanie granic w jakiejś mierze służy umacnianiu poczucia bezpieczeństwa, przynależności czy zakorzenienia. Z punktu widzenia psychologii i psychologii społecznej jasne wyznaczenie granic pozwala na właściwe funkcjonowanie jednostki w grupie. Dzieje się tak między innymi dzięki temu, że granice wyznaczają „przestrzeń, którą można traktować jako przestrzeń wewnętrzną, terytorium

---

***Maria Marczevska-Rytko** – prof. dr hab., pracuje na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jej badania naukowe są skoncentrowane wokół zagadnień z zakresu myśli politycznej, systemów politycznych, religioznawstwa, stosunków międzynarodowych, marketingu politycznego. Obejmują głównie kwestie populizmu, demokracji, sprzężeń polityki i religii.

naszego kraju, państwa, narodu, czy też wytyczając sferę prywatną, naszego domu, miejsca zamieszkania, odgradzając od tego, co zewnętrzne, obce, inne” (Hańderek 2010, s. 71). Z drugiej strony możemy mówić o tworzeniu granic za sprawą odwoływania się do stereotypów i uprzedzeń (Szponar 2009, s. 308-320).

Zbigniew Drozdowicz broni tezy o zmienności granicy między tym, co uznawane jest w danym czasie za racjonalne lub nieracjonalne (Drozdowicz 2010, s. 45-57). Istotny wydaje się problem granic w kontekście wolności i korzystania z niej (Marczewska-Rytko, s. 13-24). Słusznie pisze ks. Antoni Siemianowski: „W przeżywaniu osobistej wolności natrafiamy na różne granice [. . .] Pojmując przy tym samą wolność jako subiektywnie ekscentryczną wolę bycia sobą, pragniemy uparcie przeżywać ją w sposób nieograniczony – bezgraniczny. Lecz takie nastawienie stwarza swego rodzaju egzystencjalną aporię, która utrudnia właściwe rozumienie zarówno problemu granic w kulturze, jak i samej wolności jako fundamentalnego faktu antropologicznego” (2010, s. 59). Inne znaczące zagadnienie dotyczy granic nauki i jej oddzielenia od innych metod poznawania świata (Lisiak 2010, s. 85-96). Przez Paula Feyerabenda podnoszony jest problem prawomocności metod naukowych i wytyczenia granicy między nauką i nie-nauką (1996). W tym kontekście można postrzegać granicę między nauką (wiedzą) a religią (wiarą) (Marczewska-Rytko 2010, Mróz 2010, s. 123-139), między myśleniem filozoficznym i teologicznym (Śnieżyński 2010, s. 183-199) czy też kwestie granic w poszczególnych dyscyplinach naukowych (*Granice i pogranicza* 2011; Nocoń 2010, s. 117-129). Szeroko dyskutowana jest sprawa granic między dobrem a złem, a w szerszym ujęciu granic w moralności i etyce (Stachewicz 2010, s. 141-154). Jak twierdzą Hastings Donnan i Thomas M. Wilson „granice są jednostkami, które tworzą i noszą w sobie znaczenia: są częściami kulturowych krajobrazów, które często przekraczają fizyczne granice państwa i pokonują siłę państwowych instytucji” (2007, s. 19).

Pojęcie pogranicza można definiować w dwojakim znaczeniu. W wymiarze pierwszym byłaby to przestrzeń „przenikania się kultur, miejsce zintensyfikowanych procesów interakcji etnicznych”, w drugim zaś „ojczyzna dla odmiennych systemów ideologicznych, religijnych, podgrup instytucjonalnych i lokalnych” (Lachowicz 2010, s. 76). Zbigniew Kurcz głosi tezę, że euroregiony są modelowym przykładem współpracy transgranicznej (1999, s. 21). Wskazuje na liczne działania podejmowane na pograniczach, obejmujące między innymi wspólne festyny, nabożeństwa, przedszkola, szkoły, chóry, kółka zainteresowań. Jako przykład współpracy można wskazać na funkcjonowanie euroregionów. W tym kontekście istotne byłoby zwrócenie uwagi na to, że w sposób afirmatywny czy zantagonizowany wokół przestrze-

ni granicznej gromadzą się ludzie budując określony świat zdarzeń i wartości (Hańderek 2010, s. 75).

Z pojęciami granicy i pogranicza łączy się pojęcie przekraczania granic i ich zaniku. Jak zauważa Wiesław Trzeciakowski, „każdemu zdarza się często przekraczanie granic, gdyż nie można właściwego wyboru wymierzyć »od-do«, liniałem czy innym miernikiem. To zjawisko wewnętrznej intuicji i wiedzy moralnej. Nigdy nie wiadomo, kiedy w danej sytuacji jest »dość«. I dlaczego nie można by zrobić jednego kroku dalej, czy nie tak myślimy? Te granice są niewidzialne, ale są tak samo rzeczywiste jak te, które widzimy naocznie, w postaci bariery, płotu, kamienia granicznego” (2010, s. 42). Część autorów traktuje pielgrzymki jako wielopłaszczyznową formę przekraczania granic (Muszyński 2009, 204-225). Inni autorzy podkreślają, że niezależnie od celu, w jakim przekraczamy granicę państwową (czy to jako turyści, uchodźcy czy z innych względów), stajemy się częścią nowego systemu wartości (Donnan, Wilson 2007, s. 147).

Jednym z punktów odniesienia do postrzegania granic jest pojęcie przestrzeni. Wykorzystywana jako koncept przede wszystkim w naukach przyrodniczych znajduje zastosowanie także w naukach humanistycznych i społecznych. Przykładem wyznaczania granic będzie oddzielanie przestrzeni na różnych poziomach struktur społecznych i politycznych, poczynając od dobrowolnego odgradzania się „mieszkańców nowo wybudowanych osiedli, za pomocą płotów, murów, systemu elektronicznego monitoringu i ochrony” (Kowalska 2009, s. 27-40), aż po wytyczanie granic powiatów, województw, państw czy organizacji ponadpaństwowych, kregów kulturowo-cywilizacyjnych (*Spoleczność* 2009). Jak zauważają H. Donnan i T. M. Wilson „Na pograniczach umiejscawiają się symbole władzy. Wieże strażnicze i drut kolczasty mogą być wyrazistymi znacznikami suwerenności, które wyznaczają terytorialne ograniczenia państw i nie grozi im ani redukcja ich liczby, ani zniknięcie ze światowej sceny” (2007).

W dotychczasowych badaniach dotyczących procesów globalizacji wyodrębniłam dwa podstawowe podejścia badawcze: zawężające i rozszerzające (Marczewska-Rytko 2003; 2002). To pierwsze, określane także mianem ekonomicznego, traktuje globalizację jako proces integracji w wymiarze gospodarczym, stanowiący następstwo modernizacji i obejmuje przede wszystkim teorię światowego kapitalizmu (*Living in Global* 1997; Hirst, Thompson 1999; Dicken 1998). To drugie uznaje kulturę jako najistotniejszy czynnik wpływający na procesy globalizacji. Dla przykładu, Malcolm Waters podkreśla, że procesy wymiany kultury w istocie globalizują (1995, s. 9). Z kolei Francis Fukuyama stwierdza: „Inna ważna kwestia wiąże się z rozwojem technologii informatycznych. Globalizacja to nie tylko integracja ekonomicz-

na, lecz również kulturowa. Nie chodzi tu tylko o internet, ale także o faksy, telefony, telewizję – szereg zmian technologicznych, które spowodowały szybszy przepływ informacji. Te procesy są w większości nieodwracalne. Można odciąć swój kraj od handlu, wymiany międzynarodowej; trudniej się odciąć od informacji” (2000, s. 23). Michael A. Casey zauważa, że kwestia wpływu globalizacji na kulturę i społeczeństwo „okazała się ważniejsza od problemu ekonomicznych oddziaływań globalizacji” (2002, s. 219). Problemy te podnoszone są przez wielu autorów (Tokarski 2000, s. 31-47). Znaczenia nabierają oddziaływania międzycywilizacyjne, na co uwagę zwrócił Samuel P. Huntington (1998).

Tomasz Gabiś zwraca uwagę na długi proces historycznej transformacji, w wyniku którego doszło do powstania suwerennych państw narodowych oraz kształtowania się nowego porządku globalnego (2003, s. 120). Ulrich Beck, w książce *Spoleczeństwo ryzyka*, używa pojęć: pierwsza nowoczesność i druga nowoczesność (2004). Twierdzi, że „model »pierwszej nowoczesności« już nie funkcjonuje, ale nie jest prawdą, jakoby wszystko się rozpadło w chaosie dowolności. Powstają nowe struktury. Tworzą się nowe instytucje. Np. »pierwsza nowoczesność« opierała się na wyobrażeniu wyraźnie wytyczonych granic – terytorialnych granic państwa narodowego, ale także wyraźnych granic natury i społeczeństwa, wiedzy i niewiedzy, laików i ekspertów. Nowa dynamika podważa wszystkie te granice – ale to nie znaczy, że żadne granice nie obowiązują. Przeciwnie, powstają nowe granice, nowe rozróżnienia i nowe instytucje” (*Kosmopolityczny* 2002, s. 15).

Definiując globalizację, Martin Albrow powiada, że są to procesy, w wyniku których narody świata są włączane w jedno społeczeństwo globalne (1990, s. 9; 1993, s. 248-249). Podobnie Ronald Robertson twierdzi, że jest to zespół procesów tworzących wspólny świat (Robertson 1992, s. 396; 1990, s. 15-30; Robertson, Khondker 1998, s. 25-40). Z kolei Anthony Giddens definiuje globalizację jako proces rozciągnięcia stosunków społecznych, gospodarczych, politycznych czy kulturowych na obszar całego globu (1990, s. 64 i następane). W związku z tym można mówić o swoistym sprzężeniu zwrotnym, gdy wydarzenia lokalne są kształtowane przez zdarzenia, jakie mają miejsce w zupełnie innej części globu i same zwracają na nie oddziaływanie. Giddens przestrzega przed błędnym pojmowaniem pojęcia globalizacji jako związków (przede wszystkim gospodarczych) dosłownie obejmujących cały świat. Twierdzi on, że globalizacja „nie dotyczy w żadnym razie wyłącznie ani przede wszystkim wzajemnych zależności gospodarczych, ale przemiany czasu i przestrzeni w naszym życiu. Odległe wydarzenia, gospodarcze i nie tylko, dotyczą nas bardziej bezpośrednio i szybciej niż kiedykolwiek przedtem.

I odwrotnie, decyzje, które podejmujemy jako pojedynczy ludzie, mają często globalne implikacje” (1999, s. 33).

Kazimierz Krzysztofek stwierdza, że w wielu wypadkach globalizacja prowadzi do zróżnicowania i dlatego „sprowadzanie jej do homogenizującej roli upraszcza zarówno istotę współczesnego rynku czy rynków, jak i kultury. Takie podejście pochodzi jeszcze z czasu, gdy rzeczywiście przez wiele lat po wojnie modernizacja, czyli westernizacja świata była megatrendem. Poglądy o glajchszaltowaniu kultur przez rynek pochodzą jednak z czasów, gdy »produkował« on społeczeństwo masowe i imperializm kulturowy Zachodu” (2000, s. 80). W związku z tym – jak zauważa Ryszard Kapuściński – globalizacja, wbrew swoim obietnicom, bynajmniej nie likwiduje podziału na centrum i prowincję, niosąc ze sobą jego pogłębienie (2001, s. 4). Pozycję centrum zajmują w tym podziale Stany Zjednoczone Ameryki, wyraźny lider zarówno na polu gospodarczym, jak i kulturalnym. Globalizacja umożliwia Stanom dostęp do rynków zbytu w obu wymienionych sferach.

Ronald Robertson wprowadził pojęcie globalizacji, a więc globalizacji lokalności: z jednej strony mamy do czynienia z kurczeniem się świata, z drugiej zaś ze wzrostem świadomości globalizmu. Aleksander Smolar wskazuje na dwie strony medalu, bowiem globalizacja oznacza „świat bez granic ekonomicznych, informacyjnych, ekologicznych; to przerzucanie dziesiątek miliardów dolarów w ciągu sekundy z Tokio do Nowego Jorku czy Londynu, co prowadzi do destabilizacji krajów i kontynentów, ale stwarza też ogromne możliwości rozwoju; globalizacja informacji to obserwowanie na żywo wydarzeń, które dzieją się tysiące kilometrów od nas; to możliwość czytania w każdym punkcie globu »New York Timesa« i »Gazety Wyborczej«, »Le Monde« i »Rzeczpospolitej«. Proces globalizacji obejmuje również nieznające granic zagrożenia ekologiczne, kulturę masową, zjawiska przestępczości etc. W wyniku tych procesów następuje pewne ujednoczenie świata” (2000, s. 10).

W warunkach procesów globalizacji nastąpił wzrost liczby, typów oraz intensywności sporów granicznych, a za nim redefinicja struktur i funkcji granic (Donnan, Wilson 2007, s. 17). Obejmują one między innymi takie kwestie, jak konflikty między państwami w sprawach spornych terytoriów, transgraniczne konflikty etniczne, regionalne konflikty dotyczące samookreślenia i suwerenności narodowej, wspieranie lub ograniczanie ponadgranicznych ruchów terrorystów, przemytników, uchodźców czy nielegalnych pracowników. Wypada zgodzić się z twierdzeniem, że procesy globalizacji „zawocowały otwarciem granic i osłabieniem kontroli państwowej, która ograniczała przepływ ludzi, dóbr, kapitału i idei” (tamże, s. 18). Stanowi to bez wątpienia odzwierciedlenie zmian w formule państwa narodowego, obywa-

telstwa, suwerenności czy tożsamości narodowej. Można wskazać na przykłady choćby Unii Europejskiej z okresu Schengen czy Stanów Zjednoczonych Ameryki, gdzie nie napotykamy na punkty kontroli granicznej. Z drugiej jednak strony wzrosła liczba podmiotów, które chciałyby zrealizować swoje aspiracje niepodległościowe i otoczyć się granicą. Podobnie na granicach wskazanych wyżej UE czy USA przybysze z zewnątrz są poddawani drobiazgowej kontroli w obawie przed napływem na przykład nielegalnych imigrantów.

Jean Baudrillard, francuski socjolog i filozof, stwierdza wprost, iż jego zdaniem można mówić o pewnym przyroście praw człowieka i demokracji, w istocie jednak ich skuteczność zanikła o wiele wcześniej (*Partia skończona* 2001). Zauważa on, iż wraz z przemianami zapoczątkowanymi w roku 1989 mamy do czynienia z postępującą likwidacją sfery społecznej, polityki jako idei. Proces ten oznacza zwycięstwo rynku, a to prowadzi do powszechnej wymienności wszystkich wartości. Norberto Bobbio w rozmowie z Francesco Rutellim konstatuje, że w procesach globalizacji państwo jest wchłaniane przez wielki rynek finansowy, a polityka jest w coraz większym stopniu uzależniona od międzynarodowych powiązań gospodarczo-finansowych (*Dialog o demokracji* 2001, s. 2). Zdaniem Michaela Ehrke następuje pogłębianie się rozdziewu między tymi, którzy potrafią transferować posiadane zasoby a tymi, którzy tego nie potrafią. W istocie – wraz z rozwojem społeczeństwa informatycznego – następuje wzrost znaczenia informacji w porównaniu z siłą roboczą, kapitałem czy surowcami.

Idea uniwersalizmu jawi się w rozważaniach Bobbio jako tendencja, którą ten myśliciel popiera (tamże). Zdaje sobie jednak sprawę z faktu, że uniwersalizacja jest utopią, zwłaszcza wobec procesów globalizacji. Z kolei Francis Fukuyama pesymistycznie odnosi się do idei wielokulturowości wskazując na przykład Bałkanów (*Świat według* 2001, s. 5).

Jeszcze inny wymiar zagadnienia zauważa M. Szulakiewicz: „[...] w naszej kulturze Obcy, ten, który przekraczał nasze granice, stawał się nieprzyjacielem” i dalej stwierdza: „interkulturowość, w której przełamuje się granice, wymaga zmiany tego nastawienia i ukazywania, że nie istnieje świat, w którym zawsze moglibyśmy czuć się »u siebie«, dążenie zaś do eksterminacji »cudzej« i ponowne wyznaczenie granic jest rodzajem samozniszczenia. Odmienność, inność jest bowiem włączona w nasze własne bycie, stając się niekiedy warunkiem naszej tożsamości i stanowiąc swoistą jedność ontologiczną. Obcy jest często częścią nas samych” (2010, s. 14). Innymi słowy procesy globalizacji raczej „wymuszają spotkania i relacje, burzą każdą próbę zamknięcia i izolacji” i w ten sposób granica staje się „często miejscem spotkań i neutralnym obszarem nawiązywania relacji” (Karpus, Stachowiak

2010, s. 8). Proces, o którym mowa, Ryszard Kapuściński charakteryzuje w następujący sposób: „Świat jest w ruchu na skalę nieznaną w historii. Ludzie najróżniejszych ras i kultur spotykają się na całej, coraz bardziej zaludnionej planecie” (2006).

Reasumując, pojęcia granicy i pogranicza są wieloznaczne i w różnych dyscyplinach naukowych ujmowane w różnoraki sposób. Najczęściej wskazujemy na wymiar społeczny, kulturowy i terytorialny granic. Granice i pogranicza można artykułować w sposób dosłowny lub wyobrażony. Dlatego istotne jest ustanowienie lub odkrycie granicy czy granic i pełnionych przez nie funkcji. Z tym z kolei wiąże się kwestia przekraczania granic lub ich niwelowania. Jednym z istotnych zagadnień związanych z postrzeganiem granic i pograniczy jest pojęcie przestrzeni. W warunkach procesów globalizacji mówimy między innymi o kurczeniu się świata, przekraczaniu granic, szybkim przepływie informacji. Nowa dynamika charakterystyczna dla procesów globalizacji wydaje się niwelować wiele z wcześniej występujących granic. Dzieje się tak między innymi dzięki tworzeniu społeczeństwa globalnego; znoszeniu granic między tym, co lokalne i tym, co globalne; związkom gospodarczym obejmującym cały glob ziemski czy też zmianom w formule państwa narodowego, obywatelstwa, suwerenności, tożsamości narodowej. Odnotować jednakowoż należy, że ta nowa dynamika procesów globalizacji stwarza możliwości powstawania nowych granic i nowych pograniczy rzeczywistych i wyobrażonych.

Literatura

- ALBROW M. (1990), Introduction, [w:] *Globalization*, red. M. Albrow, E. King, Knowledge and Society, London.
- (1993), *Globalization*, [w:] *The Blackwell Dictionary Twentieth-Century Social Thought*, red W. Outhwaite, T. Bottom, Blackwell, Oxford.
- BECK U. (2004), *Spółczesność ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- CASEY M. A. (2002), Jak rozumieć globalizację, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL–Lublin i Fundacji Jana Pawła II – Rzym”, nr 59-60.
- DIALOG O DEMOKRACJI (2001), sędziwy filozof rozmawia z kandydatem na premiera Włoch, „Forum”, 18 marca.
- DICKEN P. (1998), *Global Shift: Transforming the World Economy*, Paul Chapman, London.

- DONNAN H., WILSON T.M. (2007), *Granice tożsamości, narodu, państwa*, tłum. M. Głowacka-Grajper, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- DROZDOWICZ Z. (2010), *Zmienność granic między racjonalnością i irracjonalnością w życiu publicznym*, [w:] *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- FUKUYAMA F. (2000), *Globalizacja bez granic*, „Gazeta Wyborcza”, 25-26 listopada.
- FEYERABEND P. (1996), *Przeciw metodzie*, przekł. S. Wiertelwski, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław.
- GABIŚ T. (2003), *Imperium Mundi jako polityczna forma globalizacji*, [w:] *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, red. R. Piekarski, M. Graban, Wydawnictwo Univeristas, Kraków.
- GIDDENS A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge.
- (1999), *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, przekł. H. Jankowska, Książka i Wiedza, Warszawa.
- GRANICE I POGRANICZA W HUMANISTYCE, red. M. Roszczynialska, B. Serwatka, Śródmiejski Ośrodek Kultury, Kraków.
- HAŃDEREK J. (2010), *Granice kultury, granice człowieka...*, [w:] *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- HIRST P., THOMPSON G. (1999), *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Polity Press, Oxford.
- HUNTINGTON S.P. (1998), *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przekł. H. Jankowska, Muza, Warszawa.
- KAPUŚCIŃSKI R. (2001), *Dwadzieścia*, „Res Publica Nowa”, styczeń.
- (2006), *Ten Inny*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- KARPUS Z., STACHOWIAK B. (2010), *Wprowadzenie*, [w:] *Granice i świat współczesny*, red. Z. Karpus, B. Stachowiak, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- KOSMOPOLITYCZNY MAKROŚWIAT (2002), z niemieckim socjologiem Ulrichem Beckiem rozmawia Adam Krzemiński, „Gazeta Wyborcza”, 14-15 września.
- KOWALSKA K. (2009), *Zawłaszczanie publicznej przestrzeni miejskiej – wymiar terytorialny i symboliczny*, [w:] *Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, E. Sikora, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

- KRZYSZTOFEK K. (2000), Globalna kultura i globalne zarządzanie, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1.
- KURCZ Z. (1999) Pogranicza: modelowe euroregiony czy tereny tradycyjnej rywalizacji?, [w:] Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski, red. Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- LACHOWICZ M. (2010), Granice na pograniczu zakarpackim: refleksja badawcza nad grupą rusińską w perspektywie socjologicznej, [w:] Granice i świat współczesny, red. Z. Karpus, B. Stachowiak, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- LISIAK S.J. B. (2010), Teoria wszystkiego a granice nauki, [w:] Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- PAPINI R., PAVAN A., ZAMAGNI S., (RED.) (1997), Living in Global Society, Aldershot.
- MARCZEWSKA-RYTKO M. (2002), Europa wobec wyzwań globalizacji – szanse i zagrożenia, [w:] Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy, red. B. Fijałkowska, A. Żukowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- (2003), Władze lokalne wobec wyzwań procesów globalizacyjnych, [w:] Władze lokalne i regionalne w warunkach globalizacji, red. M. Barański, M. Stolarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- (2010), Religia i polityka w globalizującym się świecie, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- (2004), Wolność i jej ograniczenia jako podstawa dyskursu demokratycznego, [w:] Kulturowe instrumentarium wolności. Dziennikarstwo, Internet, rynek, red. T. Paradowski, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań.
- MRÓZ M. (2010), O otwartej granicy między „wiedzieć” i „wierzyć”. Uwagi w kontekście myśli Tomasza z Akwinu o doświadczeniu religijnym, [w:] Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- MUSZYŃSKI W. (2009), Pielgrzymki jako formy przekraczania granic, [w:] Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie, red. W. Muszyński, E. Sikora, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- (2009), Wieloznaczność granic w doświadczeniu jednostkowym i społecznym w epoce globalizacji, [w:] Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie, red. W. Muszyński, E. Sikora, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

- NOCOŃ J. (2010), Problem granic dyscyplinarnych politologii, [w:] *Granice i świat współczesny*, red. Z. Karpus, B. Stachowiak, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- PARTIA SKOŃCZONA (2001), z Jeanem Baudrillardem rozmawia Philippe Petit, „Res Publika Nowa”, luty.
- ROBERTSON R. (1990), *Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept*, [w:] *Global Culture, Nationalism, Globalization, and Modernity*, red. M. Featherstone, Sage, London.
- (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage, London.
- ROBERTSON R., KHONDKER H.H. (1998), *Discourses of Globalization: Preliminary Considerations*, „International Sociology”, vol. 13, nr 1.
- SIEMIANOWSKI A. (2010), *Granice w kulturze a wolność*, [w:] *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- SMOLAR A. (2000), *Nie odchodzi, nie umiera*, „Gazeta Wyborcza”, 25-26 listopada.
- ŁUKOWSKI W., BOJAR H., JAŁOWIECKI B., (RED.) *Społeczność na granicy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- STACHOWICZ K. (2010), *Granice w moralności i etyce. Próba wstępnego rozpoznania*, [w:] *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- SZPONAR M. (2009), *Odgrodzeni od świata poprzez bariery mentalne. Społeczne stereotypy i dystanse wobec osób chorych psychicznie*, [w:] *Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie*, red. W. Muszyński, E. Sikora, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- SZULAKIEWICZ M. (2010), *Granice jako problem współczesnej kultury – wprowadzenie*, [w:] *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- ŚNIEŻYŃSKI K. (2010), *O granicy między myśleniem filozoficznym i teologicznym*, [w:] *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- ŚWIAT WEDŁUG FUKUYAMY (2011), „Forum”, 11 marca.

TOKARSKI S. (2000), Westernizacja, easternizacja, globalizacja – trudności reorientacji w nowoczesnej czasoprzestrzeni kulturowej, [w:] Kultury pozaeuropejskie i globalizacja, red. J. Zdanowski, Elipsa, Warszawa.

TRZECIAKOWSKI W. (2010), Oddech niewidzialności (o subiektywnym rozpoznawaniu niewidzialnych granic), [w:] Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu, red. M. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

WATERS M. (1995), Globalization, Routledge, London.

Maria Marczevska-Rytko

**BORDERS AND BORDERLINES - AN ATTEMPT OF
CONCEPTUALIZATION IN GLOBAL PROCESSES CONDITIONS**

Abstract

The issues connected with borders and borderlines are gaining a new dimension in global processes conditions. The objective of this article is to demonstrate the new criteria of the recognition of borders. The notions of a border and a borderline are ambiguous and they are presented in many different ways by various disciplines. We most often point out the social, cultural and territorial dimension of borders. Borders and borderlines can be articulated either in a literary or imaginary way. Therefore it is vital to establish or discover borders and the functions they serve. This, in turn, is connected with the problem of crossing or eliminating borders. The notion of space is one of the important issues related to the perception of borders and borderlines. In the conditions of globalization processes we talk, among the others, about the shrinkage of the world, crossing borders or rapid flow of information. New dynamics, characteristic for globalization processes, seems to eliminate many of the previously existing borders. This is, among the others, due to the creation of a global society, abolition of borders between local and global aspects, economic relationships encompassing the entire globe or the changes in the formula of the nation-state, citizenship, sovereignty and national identity. However, it needs to be noted, that this new dynamics of globalization processes provides opportunities for the creation of new borders and borderlines, both real and imaginary.

